

лише туману. Особливо такі зміни стосуються соціодискурсивного складника концептів, який дуже “чутливий” до будь-яких змін у тому чи іншому мовному етносі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм: Монография. – М.: ООО Изд-во «Элпис», 2008. – 271 с.
2. Беленко Е.В. Концептосфера *продукты питания* в национальной языковой картине мира: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Челябинский гос. ун-т. – Челябинск, 2006. – 19 с.
3. Буркова П.П. Кулинарный рецепт как особый тип текста (на материале русского и немецкого языков): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19; 10.02.01 / Ставропольский гос. ун-т. – Ставрополь, 2004. – 20 с.
4. Бушкевич С.П. Этнографический контекст одного случая экспрессивной номинации (*корова*) // Этноязыковая и этнокультурная история Восточной Европы. – М.: «Индрик», 1995. – С. 319–335.
5. Головницкая Н.П. Лингвокультурные характеристики немецкоязычного гастрономического дискурса: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Волгоградский гос. ун-т. – Волгоград, 2007. – 20 с.
6. Ковалева Л.В. Фразеологизация как когнитивный процесс. – Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та, 2004. – 184 с.
7. Левин-Штайнманн А. Лингвоспецифический компонент при оформлении концептов фразеологизмами // Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках / Отв. ред. В.Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 2004. – С. 60–68.
8. Мізін К.І. Компаративна фразеологія: Монографія. – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2007. – 168 с.
9. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.

ДОВІДНИКИ

10. Жайворонок В.В. Знаки української етнопольоти: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
11. Куниін А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Рус. яз, 1984. – 944 с.
12. Лебедева Л.А. Устойчивые сравнения русского языка: Краткий тематический словарь. – Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2003. – 300 с.
13. Мізін К.І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння). – Вінниця: Нова книга, 2005. – 304 с.
14. Мокиєнко В.М. Словарь сравнений русского языка. – СПб.: «Норинт», 2003. – 604 с.
15. Славянские древности / Этнолингвистический словарь под редакцией Н.И. Толстого: В 5-ти томах. – М.: «Международные отношения», 1995. – Т. 3. – 693 с.
16. Словник фразеологізмів української мови / Уклали В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1097 с.
17. Юрченко О.С., Івченко А.О. Словник стійких народних порівнянь. – Харків: Основа, 1993. – 176 с.
18. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. – Freiburg; Basel; Wien: Herder, 2001. – Bd. 1 – 348 S., Bd. 2 – 734 S., Bd. 3 – 1106 S., Bd. 4 – 1502 S., Bd. 5 – 1910 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Костянтин Мізін – докторант кафедри загального та українського мовознавства Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: теорія фразеології, компаративна фразеологія європейських мов, зіставне мовознавство, лінгвокультурологія, етнолінгвістика.

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ CREATURE ТА ICTOTA ЗАСОБАМИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тетяна НІКУЛЬШИНА (Горлівка, Україна)

Стаття присвячена дослідженню особливостей вербальної експлікації концептів CREATURE та ICTOTA у зіставному аспекті на матеріалі англійської та української мов. Досліджена диференціація лексичних одиниць, що формують концепти CREATURE та ICTOTA, залежно від структурних, семантичних та лінгвокогнітивних аспектів. Визначена роль концептів CREATURE та ICTOTA в англійській та українській картинах світу.

The article deals with investigating the verbalization peculiarities of concepts CREATURE and ICTOTA in modern English and Ukrainian languages in contrast. The differentiation of lexical units forming concepts CREATURE and ICTOTA resulted from structural, semantic and linguocognitive aspects is revealed. The role of analyzed concepts in English and Ukrainian pictures of the world is defined.

Вступ.

Через почування і модальнісні відношення людина тісно пов'язана з довколишнім світом у найширшому розумінні цього слова. Світ для людини постає у двох вимірах – реальному та ірреальному. За останні роки спостерігається підвищений інтерес до розгляду лексичних одиниць, що вербалізують ірреальний світ.

Актуальність роботи зумовлюється необхідністю дослідження лінгвістичних особливостей концептів CREATURE та ICTOTA, оскільки дане питання не було вивчене на матеріалі сучасної англійської та української мови у зіставному аспекті.

Матеріалом для дослідження виступають словникові статті із лексикографічних джерел. Аналіз компонентів здійснювався за допомогою одномовних словників, що складають емпіричну базу сучасної семасіології.

Мета статті полягає у вивченні особливостей вербалізації концептів CREATURE та ІСТОТА засобами сучасної англійської та української мови. Досягнення поставленої мети реалізується шляхом вирішення таких основних завдань:

– визначенням критеріїв класифікації лексичних одиниць концептів CREATURE та ІСТОТА;

– встановленням місця концептів CREATURE та ІСТОТА в англомовній та україномовній картині світу.

Основні значення лексичної одиниці *creature* в сучасній англійській мові визначаються наступним чином:

1. LIVING THING (жива істота) – “anything that is living, such as an animal, fish, or insect, but not a plant” [LDCE : 368] (щось живе, наприклад, тварина, риба або комаха, але не рослина).

Перше значення – ‘living thing’ (жива істота) – не корелює з категорією ірреальності, а отже, й з концептом CREATURE, оскільки позначає щось живе, тобто реально існуючу тварину, комаху тощо.

Два інших значення лексеми *creature* співвідносяться з ірреальним світом, концептом CREATURE, але по різному його відображають.

2. IMAGINARY OR STRANGE (уявне чи дивне) – “an imaginary animal or person, or one that is very strange and frightening” [LDCE : 368] (уявна тварина чи людина або ж щось дуже страшне та лякаюче).

Проаналізуємо значення лексичних одиниць *imaginary* та *strange*:

– *imaginary*: “not real, but produced from pictures or ideas in your mind” [LDCE : 810] (те, що не є реальним, але є результатом Вашої уяви);

– *strange*: “1) unusual or surprising, especially in a way that is difficult to explain or understand 2) someone or something that is strange is not familiar because you have not seen or met them before” [LDCE : 1640] (1) дивне або вражаюче, таке, що важко пояснити чи зрозуміти 2) хтось або щось дивне, оскільки Ви не бачили і не стикалися з цим раніше).

Значення ‘imaginary or strange’ (уявне або дивне) підкреслює одну з ознак ірреальності, що є наслідком ментальної діяльності. Спостереження за частотністю сем *imaginary* та *strange* в лексичних одиницях концепту CREATURE дають підстави говорити про превалюючу кількість лексичних одиниць з їх наявністю, оскільки вони зустрічаються у 65%.

3. STH MADE OR INVENTED (щось зроблене або винайдене) – “something, especially bad, that was made or invented by a particular person or organization” [LDCE : 368] (щось, особливо погане, зроблене або винайдене конкретною людиною чи організацією).

Розглянемо значення лексичних одиниць *to make* та *to invent*:

– *to make*: “1) to produce: to produce something, for example, by putting the different parts of it together 2) to make = to do (action/activity), to perform an action or an activity” [LDCE : 993-994] (1) щось виготовити, наприклад, поєднуючи частини у єдине ціле 2) робити, діяти, виконувати);

– *to invent*: “1) to make, design or think of a new type of thing 2) to think of an idea, story etc. that is not true, usually in order to deceive people” [LDCE : 856] (1) робити, розробляти або думати про нову річ 2) вигадувати неправдиву історію, зазвичай для введення людей в оману).

Аналіз значень вищенаведених одиниць висвітлює таку особливість, як необхідність у фізичних зусиллях. Наприклад, сутності, у тлумаченні яких фігурують вищезгадані семи, стали результатом як ментальних, так і фізичних здібностей людини.

Для того, щоб отримати в українській мові повну картину семантики лексеми *істота*, розглянемо її тлумачення у різних словниках:

– *істота* – “живий організм, людина, тварина; сукупність усіх фізичних та душевних сил людини” [СТС : 371];

– *істота* – “живий організм; людина, тварина, сотворіння, створіння” [НТС (1 : 798)];

– *істота* – “живий організм; людина, тварина” [СУМ (4 : 52)];

– *істота* – “живий організм” [ЕСУМ (2 : 320)].

Оскільки в СУМ лексикографічна картина більше варіативна та глибока, то саме тлумачення, викладене в СУМ, беремо за основу.

Співставлення та аналіз дефініцій лексичних одиниць *creature* та *істота* дає нам змогу стверджувати про експліцитність вираження лексеми *creature* в англійській мові та про імпліцитність лексеми *істота* українській мові. Таким чином, лексикографічні інтерпретації відтворюють ті уявлення, які притаманні культурі даних народів.

Дослідження довели, що лексичні одиниці, які вербалізують концепти CREATURE та ІСТОТА, класифікуються за такими критеріями:

1. Конотація:

– **позитивна:** *E.T.* – “a creature called E. T. (“the Extra-Terrestrial”), who comes to Earth from another part of Universe. He is small and ugly, but very kind and intelligent” [LDELС : 442] (істота, яка має назву “Е.Т” (“той, що не живе на Землі”) і яка потрапила на планету Земля з іншої частини Всесвіту. Ця істота маленька та некрасива, але дуже добра та розумна); *фея* – “істота жіночої статі (звичайно доброзичлива), здатна творити чудеса; чарівниця” [НТС (3: 653)];

– **негативна:** *goblin* – “a small, often ugly, fairy that is usually unkind or evil and plays tricks on people” [LDELС : 563] (гоблін, зла маленька казкова істота, що має неприємну зовнішність та вводить в оману людей); *змора* – “міфологічна істота, яка душить і мучить людину, що спить” [1 : 197].

Наявність позитивної та негативної конотації свідчить про наявність диференціації лексичних одиниць за цією ознакою.

2. Семантика:

– **моносемантичні** лексичні одиниці – одне слово містить одне значення: *android* – “a robot in human form” [LDELС : 40] (робот, що має зовнішній вид людини); *андрогени* – “міфічні істоти, які самі себе породжують” [2: 15];

– **полісемантичні** лексичні одиниці – одне слово виражає не одне поняття і містить декілька значень: *chimera* – “1 something, especially an idea or hope, that is not really possible and can never exist 2 an imaginary creature that breathes fire and has a lion’s head, a goat’s body, and a snake’s tail” [LDCE : 257]

(1) щось нереальне, особливо ідея або надія, що ніколи не здійсниться 2) химера, вогнедишна істота з головою лева, тулубом кози та хвостом змії); *гриф* “1. У міфології стародавнього світу фантастична істота з головою орла й тулубом лева 2. Великий хижий птах ряду соколоподібних, що живе в деяких горах і живиться падалом” [СУМ (2 : 169)].

Кількісний аналіз дозволяє стверджувати про домінантність (90%) моносемантичних одиниць. Відомо, що чим вища частотність слова, тим розвиненішу структуру значення воно має. Лексичні одиниці, що позначають ірреальні істоти, мають замалу сферу діяльності, а отже й нерозвинену структуру значення, оскільки створювалися узуально – з конкретною метою.

3. Структурна організація:

– **однокомпонентні лексичні одиниці, що складаються з однієї лексеми:** *basilisk* – “an imaginary snakelike creature, whose breath and look were thought to be able to kill” [LDCE : 108] (василіск, подібна до змії тварина, яка, як вважали, може вбити своїм подихом чи поглядом); *лизун* – “міфічна істота, що живе в лісі і пожирає людей” [ЕСУМ (3 : 231)];

– **багатокомпонентні лексичні одиниці, що мають у своєму складі декілька лексем:** *little people* – “fairies, especially the Irish leprechauns” [LDCE : 771] (казкові герої, в ірландських казках – лепрекони); *little green men* – “living beings thought to come from another planet” [LDELС : 770] (істоти-прибульці з іншої планети); *Дід Мороз* – “казкова істота, уособлення морозу у вигляді рожевощогокого старого чоловіка з бородою, в шубі, шапці, з палицею” [СУМ (2 : 299)].

Дослідження кількісної домінанти щодо структурної організації лексичних одиниць свідчать про пріоритетність лексем, що складаються з однієї лексеми.

4. Написання:

– **з маленької літери:** *alient* – “a creature from another world” [LDELС : 28] (істота з іншої планети); *хоха* – міфічна істота, якою лякають дітей” [НТС (3 : 715)];

– з великої літери: *Minotaur* – “a creature which half a man and half a bull, which was kept in a labyrinth and was given young men and women to eat” [LDELС : 866] (Мінотавр, істота, напівлюдина або напівбик, яка знаходилася в лабіринті та їла молодих чоловіків та жінок); *Мідний Лоб* – “істота, яка живе глибоко у лісі; заступник мисливців. У казках часто виступає як дарувальник” [1 : 305].

Варіювання мовних одиниць сприяє розвитку мови і саме у “варіативності одиниць мови виявляється варіантно-інваріантна структура всієї мовної системи” [3 : 169]. Лексичні одиниці, що позначають концепти CREATURE та ІСТОТА, вирізняються **варіативністю у написанні**: *chimera* = *chimaera*; *griffin* = *griffon* = *gryphon*; *єхидна* = *єхида*, *Навія* = *Нівея*.

5. Гендерна ознака:

– **жіночий рід**: *Sphinx* – “a creature with the head of a woman and the body of a lion” [LDELС : 1303] (Сфінкс, істота з головою жінки та тулубом лева); “*лісовичка* – жін. до лісовик” [СУМ (4 : 524)];

– **чоловічий рід**: *giant* – “a creature in the form of an extremely tall strong man, especially one who is cruel to humans” [LDELС : 552] (велетень, істота у вигляді дуже високого на зріст чоловіка, що має велику фізичну силу та жорстокий до людей); *лісовик* – “міфологічна істота, яка, за уявленням багатьох народів, жила в лісі” [СУМ (4 : 524)].

6. Джерело появи ірреальних істот в лінгвокультурних ареалах, що розглядаються, вирізняється розмаїттям:

– м і ф о л о г і я: *troll* – “an imaginary creature that looks like an ugly person” [LDCE : 1777] (уявна істота, схожа на потворну людину); *троль* – “надприродна істота, звичайно ворожа людям (найчастіше – велетень, що живе в горах і стереже скарб)” [СТС : 866].

– р е л і г і я: *Behemoth* – “an extremely large, mythical creature, mentioned in the Bible” [LDELС : 101] (Бегемот – надзвичайно велика міфічна істота, яка згадувалася в Біблії); *левіафан* – “величезне морське страховище або літаючий дракон” [СУМ (4 : 459)];

– л і т е р а т у р а: *Frodo* – Фродо (персонаж роману “Володар кілець” Дж. Толкієна) [LDELС : 526]; *Загативода* – “казкова істота, що може “утримувати воду” [СУМ, Гринч (2: 25)].

Великий вплив давніх цивілізацій Середземномор'я на уявлення інших народів спричинив появу в досліджуваних мовах значної кількості однакових істот із грецької міфології:

■ *centaur* – “a creature with the head, chest, and arms of a man and the body and legs of a horse” [LDELС : 199]; *Кентавр* – “істота з кінським тулубом і людською головою та грудьми” [СУМ (4 : 140)];

■ *chimera* – “an imaginary terrible female creature, made up of parts of different animals, which breathes fire” [LDELС : 216]; *химера* – “вогнедишна потвора з головою й шиєю лева, тулубом кози та хвостом дракона” [СТС : 920];

■ *griffin* – “an imaginary animal in stories with a lion's body and the wings and head of an eagle” [LDELС : 580]; *гриф* – “фантастична істота з головою орла й тулубом лева” [СУМ (2 : 169)];

■ *harpy* – “a cruel creature with the head and upper body of a woman and the wings and feet of a bird” [NWDThEL : 441]; *гарпія* – “крилата потвора з жіночим обличчям, пазурами на руках і ногах” [СТС : 183];

■ *satyr* – “a god usually represented as half human and half goat” [LDCE: 1458]; *самір* – “лукава, хтива істота з цапиними ногами, бородою і рогами; супутник бога Діонісія” [СУМ (9: 61)].

Усі лексичні одиниці концептів CREATURE та ІСТОТА характеризуються суб'єктивним началом, тому що формуються на основі особистого досвіду перцептивної діяльності людини. Оскільки оточуючий людину світ постійно змінюється, то з ним змінюється й людське знання про нього. Ось чому саме людина, її фізичні та ментальні аспекти стають засадою для виникнення нових сутностей, а отже, й нових лексичних одиниць, і тому ми можемо стверджувати про динамічність концептів CREATURE та ІСТОТА:

machine → *robot* → *android*

Проаналізуємо послідовність:

myths → *Bible* → *ancient stories* → *old stories* → *stories* → *cartoon strips, films and television programmes* → *computer games*

Концепти CREATURE та ICTOTA включають не лише описово-класифікаційні, але і чуттєво-вольові та образно-емпіричні характеристики. Наведена вище схема однаково віддзеркалюється в англійській та українській мовах і акцентує увагу на трансформації джерела виникнення, оскільки воно тісно пов'язане зі зміною сприйняття людиною навколишнього світу.

ВИСНОВКИ:

■ у сучасній англійській та українській мовах концепти CREATURE та ICTOTA представлено значним корпусом лексичних одиниць. Різноманітність представлення концептів CREATURE та ICTOTA зумовила диференціацію лексичних одиниць за структурними, семантичними та лінгвокогнітивними аспектами. Значна чисельність корпусу одиниць визначається соціокультурною значущістю концептів CREATURE та ICTOTA у життєдіяльності англомовної та україномовної спільноти;

■ зважаючи на постійні зміни, що відбуваються у світі і які корелюють зі зміною сприйняття і пізнання людиною світу, можна стверджувати про динамічність концептів CREATURE та ICTOTA;

■ дослідження джерел у зіставному аспекті доводять їх якісну тотожність в досліджуваних мовах. Відносини з іншими країнами призвели до рестрування в сучасній англійській та українській мовах однакових істот.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2005. – 664 с.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
3. Іщенко Н. До проблеми варіативності в лексиці // Вісник КДЛУ. – К.: КДЛУ, 1997. – Серія “Філологія”. – Вип. 3. – С. 169-172.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

- LDELС:** Longman Dictionary of English Language and Culture. – Addison Wesley Longman. – 1998. – 1568 p.
- LDCE:** Longman Dictionary of Contemporary English / Ed. by A. Gadsby. – 2006. – 1949 p.
- NWDThEL:** New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language / Ed. by B. S. Cayne. – Lexicon Publications. – 1986. – 1248 p.
- ЕСУМ:** Етимологічний словник української мови у 7 томах. – К.: Наукова думка. – 1982-2004.
- НТС:** Новий тлумачний словник української мови в 3 томах / Укл.: В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконті, 2006.
- СТС:** Сучасний тлумачний словник української мови / За заг. ред. д-ра філол. наук В. В. Дубічинського. – Х: “ВД ШКОЛА”, 2006. – 1008 с.
- СУМ:** Словник української мови у 11 томах. – К.: Наукова думка. – 1971-1980.
- СУМ Грінч.** Словник української мови у 4 томах / Упор. Б. Д. Грінченко. – К., 1907-1909.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Нікульшина – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Горлівського автомобільно-дорожного інституту ДВНЗ “Донецький національний технічний університет”.
Наукові інтереси: когнітивістика

АРХІТЕКТОНІКА ЕТНОСПЕЦИФІЧНОГО ОБРАЗУ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Тетяна ПАСТУШЕНКО (Київ, Україна)

У статті надано короткий огляд історії вивчення паремій, описано структуру концептосфери «ЛЮДИНА» й охарактеризовано етноспецифічні особливості концептуального образу людини за даними англійських прислів'їв та приказок.

This paper outlines the history of investigating epigrammatical units; a description is given of the structure of the conceptual sphere of “Man”; consideration is given to the ethnic peculiarities of the conceptual image of man as based on English proverbs and sayings.

Дослідження мови у зв'язку з людиною та її пізнавальною діяльністю – це потужна тенденція, без якої важко уявити сучасну лінгвістичну науку. Когнітивні дослідження сьогодення ставлять за мету виявлення моделей та закономірностей організації знань про світ у свідомості людини, а також механізмів їх мовного відображення.

Розкриття глибинних зв'язків між мовою й етносом, мовою й культурою потребує глибокого теоретичного осмислення та нових підходів. Характерна для сучасних